

ДІАГНОСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ НА МАКРОРІВНІ

ЛУК'ЯНОВА В. В.

доктор економічних наук

Хмельницьк

Дослідження функціонування економічних систем на мега-макрорівнях мають свої особливості, що найперше пов'язано з формуванням світової економічної системи в цілому, а також різноманітних міждержавних утворень (союзів, груп тощо). Об'єднання окремих держав ставить задачі вирішення існуючих проблем у взаємовідносинах як у політичній так і економічній сфері. Так на сьогодні найбільш відомим політичним об'єднанням є НАТО (28 країн з різних континентів світу), а економічним – Європейський Союз (27 країн-членів і 3 країни-кандидати).

Необхідність аналітичного (діагностичного) дослідження економічних систем різного рівня для виявлення проблемних питань функціонування та розробки засобів, спрямованих на покращення його становища, не викликає сумнівів та усвідомлюється усіма дослідниками.

Методи діагностики економічних систем на макрорівні умовно поділяємо на 4 групи:

- 1) ті, які ґрунтуються на якісному підході (якісні та експертні показники);
- 2) основані на кількісному підході (розрахункові показники);
- 3) такі, що ґрунтуються на комбінованому підході (об'єднує якісні та кількісні показники);
- 4) ті, які передбачають структурний підхід з використанням якісних оцінок.

Відповідно до мети дослідження, основним фактором діагностики економічних систем різного рівня визначено ризик, породжений найперше динамічністю зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування об'єктів дослідження. Якісні методи оцінки базуються на зваженні факторів, що впливають на величину ризику. Суб'єктивність оцінки експертів може знижувати достовірність одержаних результатів (необхідно залучати експертів, ознайомлених з ситуацією в країні й обізнаних з метою дослідження). Поліпшити надійність результатів аналізу можна шляхом кількісної структуризації факторів, тобто їх систематизації, що дасть змогу провести на основі рейтингів розподіл країн на групи. Однак всередині таких груп проведення точного оцінювання ускладнене.

Кількісні методи оцінки ризику країни базуються на економетричних показниках (індекси, темпи зростання). Узагальнююче значення ризику отримують у вигляді багатofакторної функції. Основними недоліками цієї групи методів є одержання прогнозу на основі даних минулих періодів за допомогою екстраполяції, неможливість вираховування якісних факторів; ігнорування значимості окремих факторів при оцінюванні.

Комбіновані методи ґрунтуються на якісній і кількісній інформації. Спочатку розраховують числові значення абсолютних або відносних показників, а потім проводять експертну оцінку кількісних і якісних параметрів, експерти визначають значимість факторів.

Структурно-якісний метод передбачає експертне дослідження двох характеристик ризику: імовірності виникнення та імовірнісної величини втрат за різних сценаріїв розвитку подій.

Основні помилки, які допускає керівництво підприємств при визначенні зовнішніх ризиків, зумовлені неправильною оцінкою фінансової стійкості іноземного контрагента. При аналізі рівня ризиків використовують різні методи: залучають експертів і спеціалістів, які досліджують ситуацію в країні; вивчають становище безпосередньо в країні; використовують статистичні і математичні багатоваріантні розрахунки; досліджують сукупний набір факторів, які визначають розвиток країни.

На основі комплексного використання усіх цих методів передові фірми різних країн розробили власні, достатньо надійні, методики оцінювання ризиків країни.

Так, німецька страхова фірма «Гермес» аналізуючи ризики, поділяє країни на 5 категорій: країни без особливого ризику; країни з відносно малим політичним ризиком і незначним ризиком появи проблем з платежами; країни із ступенем політичного ризику, типовим для страхування, що здійснює страхова фірма «Гермес», наприклад, країни, що розвиваються; країни підвищеного ризику, особливо держави, яким надано відстрочку по виплаті зовнішнього боргу, а також ті, які мають значні проблеми з ліквідацією міжнародних кредитів; країни з високим ступенем ризику по середньо- і короткостроковим кредитам.

Оригінальну методику аналізу рівня ризику країни використовує Швейцарська банківська корпорація. Ще до Другої світової війни служби банків і банківських установ, які визначали рівень ризику країни, функціонально поділялися на передові та штабні. Передові збирали найсучасніші і найактуальніші оцінки, а штабні розробляли незалежний науковий прогноз економіко-політичної ризикованості стану в конкретній державі чи регіоні. Такі дослідження з часом стали регулярними і їх почали оформляти за стандартним зразком.

У 80-х роках ХХ ст. економічний банківський відділ Швейцарської банківської корпорації розробив нові, систематизовані і нормовані принципи підходу до визначення рівня ризику країни. Вони ґрунтуються на постулаті, що розрахунок рівня ризику повинен бути корисним, легко аналізуватись і надаватись в розпорядження вищих керівників фінансових установ. На основі цього були розроблені такі базові принципи:

– прогнозування ризику країни повинно спиратися на аналіз структурних характеристик державного устрою, а також на кількісні показники, отримані при вивченні статистичних даних і співвідношень;

– причини висновків про підвищену ризикованість стану слід чітко і зрозуміло формулювати;

– поєднання двох типів аналізу (якісного і кількісного) повинно бути наочним і конкретним: всі таблиці і зіставлення мають включати розшифровку скорочень, що полегшує аналіз і підвищує його ефективність.

Ці базові принципи стали основою формування двохступінчатої структури матеріалів статистично-аналітичного направлення. Першим ступенем є звіт про стан в країні, обсяг якого жорстко обмежений двома сторінками. Спочатку викладають найсуттєвішу частину аналізу, тобто висновок відносно ступеня ризику країни і остаточні дані про країну із наведенням ключової інформації. Ці зведення оформляються за стандартним зразком з урахуванням політичного стану, національної економіки, зовнішнього балансу і внутрішньої заборгованості. На основі цього аналізу статично-аналітичне управління пропонує свій висновок про ступінь ризику стосовно аналізованої країни.

У другій частині аналізують конкретну економіко-політичну ситуацію і визначають рівень сумарного ризику країни з допомогою схеми факторів ризику (СФР). Під час аналізу і зіставлення СФР з даними маркетингових досліджень чи безпосередніми спостереженнями споживачів суб'єкт комерційної діяльності має змогу скоректувати дані першого етапу аналізу. У такий спосіб отримують прямий (Швейцарська банківська корпорація – споживач) і зворотний (виробник, банк і інші користувачі – Швейцарська банківська корпорація) взаємозв'язок. Результатом дослідження стислий звіт, який можна швидко проаналізувати. Він забезпечує достовірні результати і зіставлення схеми факторів ризику з даними інших маркетингових досліджень чи з безпосередніми спостереженнями.

Одним із рекомендованих способів аналізу рівня ризику країни є індекс, який регулярно публікує німецька фірма «БЕРІ» (Business Environment Risk Intelligence (BERI) S. A.). Майже 100 експертів займаються його визначенням і з допомогою різних способів експертних оцінок проводять аналіз 4 рази на рік. Оцінка ризику країни за цією методикою визначається як середньоарифметичне трьох складових: політичного ризику (зважена оцінка 10 політичних та соціальних факторів); операційного ризику (зважена за допомогою експертів оцінка 15 економічних, фінансових та структурних факторів (змінних) та R- фактору (зважена оцінка існуючої законодавчої системи, валютного курсу, валютних резервів, зовнішнього боргу). Кожну складову оцінюють за бально-процентною шкалою, що передбачає 5 варіантів відповідей: від 0 (мінімум) до 4 (максимум). Чим більша кількість балів, тим менший ризик країни.

Наведемо перелік вказаних критеріїв і значимість кожного з них: політична стабільність – 12%; відношення до іноземних інвестицій і прибутку – 6%; ступінь націоналізації – 6%; імовірність і ступінь девальвації валюти – 6%; стан платіжного балансу, вплив різних факторів на доходи національних та іноземних інвесторів – 6%; рівень державного регулювання, швидкість здійснення митних формальностей, валютних переказів, ефективність

грошово-кредитної системи – 10%; темпи економічного зростання – 10%; конвертованість валюти – 8%; аналіз виконання зобов'язань по контрактам – 6%; витрати на заробітну плату, рівень продуктивності праці – 8%; можливість використання кваліфікаційних експертних послуг – 2%; організація зв'язку і транспорту (інфраструктура) – 4%; взаємовідносини з державними і громадськими організаціями – 4%; умови одержання короткострокового кредиту – 6%; умови одержання і використання довгострокового кредиту і власного капіталу – 6%. Ознайомитись із оцінкою окремих країн можна на сайті [1].

Економісти і підприємці можуть вдатися і до інших методик, розроблених яких займаються провідні компанії і наукові організації (методика журналу «Euromoney», рейтинг конкурентноздатності Швейцарського міжнародного інституту розвитку менеджменту, методик Control Risks Group (CGS), Institutional Investor (II) Bank of American World Information Services, Nation Westminster Bank, Рейтингова методика Standard & Poor's Rating Group (S&P) та ін.). Більшість з них оцінюють ризик країни, аналізуючи такі його складові: політичний, економічний та фінансовий ризик, а потім ранжують країни за загальною оцінкою цього ризику.

Більшість отриманих звітів публікуються з визначеною періодичністю, інформація розміщується на сайтах в Інтернеті або оформляються у збірники (наприклад, «Умови для інвестування, продажу ліцензій і торгівлі в зарубіжних країнах» фірми «Business International» або «Міжнародний довідник по ризику країни» фірми «International report»).

Індекс економічної свободи (ІЕС) розроблений інтелектуальним центром фундації Heritage Foundation [2]. The Heritage Foundation («Спадщина») – Стратегічний дослідницький інститут США, що займається широким спектром питань громадської політики. Зокрема Heritage Foundation розробив моделі пенсійної системи, модель американської економіки, модель родини. Ідея інституту – побудувати статистичну модель суспільства і забезпечити доступ до неї широкої громадськості. Фундація видає ряд аналітичних досліджень, з найбільш відомих – щорічний «Індекс економічної свободи», «Політичні експерти 2000», «Мандат на лідерство» (рекомендаційні матеріали для кандидатів у президенти США). Крім того, видаються журнал, різноманітні буклети на 12-30 сторінок («Backgrounder», «Executive Memorandum», «Executive Summary» та ін.), для газет – фейлетони (2-3 рази на тиждень), організуються проблемні конференції. Фундація має біля 200 працівників, 35-40 дослідників, з яких 15-20 PhD. Бюджет організації – близько 30 млн доларів США щорічно. Організація має унікальну систему фінансування, яка включає до 200 тис. спонсорів, гроші від яких (суми 20-40 доларів США) залучаються шляхом прямого листування. Біля 3000 жертводавців офірують на потреби фундації по 1000 доларів США, а члени «Президентського клубу» – понад 1000 доларів США. Донорам надається пріоритет у висвітленні питань, які їх цікавлять. Організація має 5 серверів у мережі Інтернету.

ІЕС щорічно друкується у Wall Street Journal, формується з таких десяти індикаторів (які вимірюються по шкалі від 0 до 100, причому, показник 100 відповідає максимальній свободі): торгової політики країни; фіскального навантаження з боку уряду; урядової інтервенції в економіку; монетарної політики; потоків капіталів та іноземних інвестицій; банківської та фінансової діяльності; політики формування цін та оплати праці; прав на приватну власність; політики регулювання; неформальної активності ринку. Ці десять індикаторів обчислюються на основі використання 50 наборів різноманітних даних економічного, фінансового, законодавчого та адміністративного характеру. Вага кожного з 10 факторів вважається однаковою, через це загальний індекс являє собою середнє арифметичне від показників. Усі країни по цьому індексу діляться на наступні групи:

- вільні – з показником 80–100;
- в основному вільні – з показником 70–79,9;
- помірно вільні – з показником 60–69,9;
- в основному невольні – з показником 50–59,9;
- деспотичні – з показником 0–49,9.

В 2011 році передові місця зайняли такі країни:

1. Гонконг – 89,7;	2. Сінгапур – 87,2;
3. Австралія – 82,5;	4. Нова Зеландія – 82,3;
5. Швейцарія – 81,9;	6. Канада – 80,8;
7. Ірландія – 78,7;	8. Данія – 78,6;
9. США – 77,7;	10. Бахрейн – 77,7.

Рейтинг пострадянських країн мають такий вигляд у 2011 р. :

14. Естонія – 75,2;	24. Литва – 71,3;
29. Грузія – 70,4;	36. Вірменія – 69,7;
56. Латвія – 65,8;	78. Казахстан – 62,1;
83. Киргизька Республіка – 61,1;	92. Азербайджан – 59,7;
120. Молдова – 55,7;	128. Таджикистан – 53,5;
143. Росія – 50,5;	155. Білорусь – 47,9;
163. Узбекистан – 48,8;	164. Україна – 45,8;
169. Туркменістан – 43,6.	

З оцінкою України за соціальним, економічним, політичним розвитком можна ознайомитись відповідно на сайті «Міжнародні рейтинги України» [3].

Дану інформацію (міжнародні оцінки країн) підприємець, що займається (або планує займатися) зовнішньоекономічною діяльністю, може використати для корегування умов співпраці: умови договорів, строки постачання, страхування тощо. При цьому корегування може здійснюватись з врахуванням факторів ризику на мезо- (галузевий та регіональний аспект) та мікрорівнях за методикою, поданою у [4, с. 137–216]. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. [Електронний ресурс] / BERI – Business Environment Risk Intelligence. – Режим доступу: <http://www.beri.com/>.
2. [Електронний ресурс] / Index of Economic Freedom. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/research/features/index>.
3. [Електронний ресурс] / Вікіпедія: Вільна енциклопедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
4. **Лук'янова В. В.** Діагностика ризику діяльності підприємства / В. В. Лук'янова. – Хмельницький: ПП Ковальський В. В, 2007. – 312 с.